

ՀԱՅՔ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿՈՉՈՒՄԸ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅՔ Հաստատութիւնը նպատակահարմար է համարում այսուհետեւ տեղեկագրի միջոցով հրատարակել իր գիտահետազոտական-ծրագրային աշխատանքների արդիւնքներն ու իր տարբեր յանձնախումբերի ուսումնասիրութիւնների եւ տեսակէտների ֆննարկման եզրակացութիւնները: Տեղեկագրում տեղ եւն գտնելու նաեւ ՀԱՅՔ Հաստատութեան հետ գործակցող գիտահետազոտական հաստատութիւնների ու անհատ մասնագէտների աշխատութիւններ:

ՀԱՅՔ Հաստատութեան տեղեկագրերի լոյս ընծայումը սկսուած է սոյն թիւով եւ շարունակուելու է պարբերաբար՝ համապատասխան միւլթերի առկայութեան դէպքում:

ՀԱՅՔ Հաստատութեան կոչումն ու նպատակը կաշանում է հայ ազգային գոյատեւման եւ զարգացման համար ամենակենսական նշանակութիւն ունեցող գաղափարները, կարիքներն ու խնդիրները ըմբռնելու, վերլուծելու եւ դրա հիման վրայ տարբեր բնագաւառների ազգային ամենաբարենպաստ քաղաքականութիւնները առաջարկելու մէջ:

ՀԱՅՔ Հաստատութիւնը, իր սկզբունքի համաձայն, ազգային խնդիրներին մօտենում է գիտական օրէկտիւութեամբ եւ համահաշկական չափանիշով ու հեռանկարով եւ բացարձակապէս զերծ է որեւէ հատուածական շահագրգռուածութիւնից եւ կամ ազդեցութիւնից:

ՀԱՅՔ Հաստատութեան գործունէութեան հիմնական մասը կազմում է՝

ա - Հայ ազգային ամենակենսական գաղափարների ու խնդիրների բարձրացման, հստակացման եւ դրանց գործնական լուծման համար գիտահետազոտական ծրագրային աշխատանքների կատարումը, գործակցելով համապատասխան գիտահետազոտական հաստատութիւնների եւ անհատների հետ:

բ - Այդ աշխատանքների արդիւնքները հաշտեան տարբեր հատուածներին, շրջանակներին ու խաւերին մատչելի դարձնելը տարբեր մակարդակներով եւ ձեւերով:

ՀԱՅՔ Հաստատությունը հիմնադրում է եւ ղեկավարում է, եւ կամ աջակցություն գտնում հայութեան ճակատագրով մտահոգ եւ կեանքի այլազան բնագաւառներում էական փորձառութեամբ, տարբեր վայրերում ապրող անձանց կողմից: Նրանք ՀԱՅՔ Հաստատութեանը օգնում են միայն այն գիտակցութեամբ, որ հայ իրականութեան մէջ նման հաստատութեան գործունէութիւնը, վաղուց ի վեր կենսական անհրաժեշտութիւն է:

ՀԱՅՔ Հաստատությունը որեւէ ձեւով չի կապում, չի ազդում ու առաւել եւս չի ղեկավարում որեւէ քաղաքական, պետական կամ այլ նման կազմակերպութեան կողմից:

ՀԱՅՔ Հաստատությունը ազգային շահերին հետեւող, գիտահետազօտական ծրագրային բնոյթի գործունէութեամբ, ոչ շահութաբեր, լրիւ անկախ ընկերակցութիւն է:

ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐԻՑ ՈՐՈՇ ՀԵՏԵՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանում մի խումբ անձինք աւելի քան երեք տասնամեակ առաջ սկսած բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններից ու խորհրդակցութիւններից յետոյ եկան այն եզրակացութեան, որ ազգային խնդիրների վերաբերեալ ազգային շահերի տեսանկիւնով, պետական մօտեցումով եւ արհեստավարժ մակարդակով գիտահետազօտական-ծրագրային հարատեւ աշխատանքների կազմակերպումը հայութեան համար կենսական անհրաժեշտութիւն է: Այդ ժամանակ, նրանք նպատակադրուեցին Հայաստանի ու ամբողջ հայութեան գոյավիճակի եւ դրա հաւանական փոփոխութիւնների ընթացքը ուսումնասիրելու, հաշուարկելու հիման վրայ ստեղծել ազգային բոլոր բնագավառների ընթացիկ ու հեռագնայ զարգացմանը նպաստող ազգային համապարփակ գործնական ծրագրեր եւ մասնաւորապէս ազգային անվտանգութեան ու ինքնավար պետականութեան կառուցման նախապատրաստման ծրագրեր:

1960ական ու 70ական թուերին, շուրջ 17 տարի, այդ ուղղութեամբ Հայաստանում եւ մասամբ Մոսկուայում ու Խորհրդային Միութեան այլ վայրերում համառ, հետեւողական ուսումնասիրութիւններ, դիտարկումներ, քննարկումներ ու վերլուծութիւններ կատարուեցին եւ դրանց հիման վրայ կարեւոր եզրակացութիւններ առաջացան ու որոշ ծրագրեր ստեղծուեցին: Սակայն, մի կողմից գործի ծաւալը, բարդութիւնն ու կարեւորութիւնը, միւս կողմից Խորհրդային Միութեան քաղաքական պայմաններից բխող ընդհանուր դրու-

թինն ու մարդկանց մտայնությունը մեծ ու վտանգալոր դժուարություններ էին հարուցում այդ աշխատանքների շարունակման համար այնպես, ինչպես այդ կարելի էր անել մշտական գործող գիտահետազոտական հաստատություններում, եւ մանաւանդ կեանքում դրանց արդիւնքների կիրառման համար:

Այնուհետեւ, 1970ական թուականների վերջերից մինչեւ 80ական թուականները, Սփիւքում կատարուած ջանքերը՝ ստեղծելու այդպիսի գիտահետազոտական ծրագրային հաստատություն, վերոյիշեալ եւ նման աշխատանքները անհրաժեշտ հետեւողականութեամբ եւ ծաւալով կատարելու համար, հիմնական արդիւնք չտուեցին գլխաւորապէս երկու պատճառով:

Առաջին՝ Սփիւքի նոյնիսկ ամենազարգացած շրջանակների համար անսովոր էր նման նպատակի համար ժամանակ եւ մանաւանդ հարկ եղած նիւթական միջոցները տրամադրելը:

Երկրորդ՝ Սփիւքում քիչ մարդ կար այն ժամանակ, որ ընդունում էր, թէ Հայաստանում (Խորհրդային Սփիւքը ընդհանրապէս հաշուի չէր առնում) լուրջ խնդիրներ կան, որ հալութիւնը նահանջում է, հետ է մնում ընդհանուր զարգացման ընթացքից, կորուստներ է տալիս եւ կարող է դեռ շատ ատելի դժուար ու վտանգալոր դրութեան մէջ ընկնել, եւ շատ ատելի քիչ մարդ կար, որ ընդունում էր, թէ Սփիւքը, հակառակ Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարների կոչերին, պարտաւոր է եւ պէտք է վերագնահատէ իր դիրքորոշումը, վերակազմակերպուի եւ վճռականօրէն գործի՝ ազգային իմաստով օգնելու համար Հայաստանին ու Խորհրդային Սփիւքին հոգեպէս, բարոյապէս, քաղաքականապէս եւ մանաւանդ նախապատրաստուելու, որպէսզի

կարողանան յաջողութեամբ դիմագրաւել անխուսափելի փոփոխությունները եւ առաւելագոյն օգտունն դրանցից: Փաստն այն է, որ այդ ժամանակաընթացքում հնարաւոր չեղաւ Սփիւքում ընդհանրապէս գտնել մարդկանց, որ հաւատալին, թէ Սփիւքը ի վիճակի է վերոյիշեալ օգնութիւնը ցուցաբերել Հայաստանին եւ պատկերացնէին, թէ ինչպէս կարելի է այդ անել: Նոյնիսկ կարելի չեղաւ դա անկեղծօրէն հասկանալ ցանկացողներ գտնել անգամ:

Այսպէս հասանք 1980ական թուականների վերջը, երբ հալութեան ու Հայաստանի համար առկա վտանգալոր դրութիւնը, գոնէ որոշ չափով բացալատուեց գրեթէ բոլորին: Ստեղծուեց մի իրավիճակ, մի կացութիւն, որ վերջին երկու տարիների ընթացքում ազգի կրած մարդկային, տարածքային, դիրքային եւ այլ կորուստները կարող են միայն սկիզբը հանդիսանալ ատելի մեծ տարողութեամբ դրանց կրկնութեան: Այս հանգրուանում, հալ ազգի ու հալքենիքի դիմագրաւածներքին ու արտաքին մարտահրաւերները, թէ դրական եւ թէ բացասական հետեւանքներով լի, դարձել են ատելի բազմակողմանի, բազմաբնոյթ, բարդ ու ճակատագրականօրէն կարեւոր: Եւ հալութիւնը ակնյայտօրէն դարձեալ (քանիւրորդ անգամ իր նորագոյն պատմութեան ընթացքում) պատրաստ չէ դիմագրաւելու դրանք, ոչ մտայնութեամբ, ոչ հոգեբանօրէն ու բարոյապէս, ոչ էլ նիւթապէս եւ կազմակերպօրէն: Այս պայմաններում, հալութեան մէջ յատկապէս զգալի դարձաւ նաեւ գիտական մօտեցումով ու ազգային պետական չափանիշով համապատասխան վերլուծութիւնների, հաշուարկների եւ ծրագրերի պակասն ու դրա հետեւանքները:

* * * * *

Ահագանգը, կամ բանաստեղծի ասած զանգակատունը պետք է հնչեցնել նախ մեր սրտերի եւ մտքերի մէջ, ալսօր, երբ դեր ժամանակ եւ միջոցներ կան, այլ ոչ թէ ազգի ոչնչացումից ու երկրի կորուստից յետոյ:

Ըստ մեր կանխատեսումների ու նախնական հաշուարկների, Հայաստանը եւ դրանից դուրս Խորհրդային Միության որոշ շրջանում ապրող հայութիւնը կարող է նոյն սպառնալի եւ վտանգաւոր դրութեան մէջ գտնուել, ինչպէս եղել էր Առաջին Համաշխարհային պատերազմի ժամանակ եւ դրանից անմիջապէս յետոյ: Սակայն միաժամանակ, եթէ հայութիւնը ալսօր որոշակի փոփոխութիւններ կատարելով իր ըմբռնումների եւ վերաբերմունքի մէջ, նոր որակով գործադրի իր ջանքերը եւ օգտագործի իր հնարատրութիւնները, կարողութիւններն ու պոտենցիալը, ի վիճակի կը լինի ոչ միայն կանխել իր նկատմամբ ճակատագրական արհաւիրքի հաւանականութիւնը՝ Խորհրդային Միութիւնում, նրա շրջակայ երկրներում ու մասամբ նաեւ միջազգային բեմում տեղի ունեցող փոփոխութիւնների հետեւանքով, այլեւ նպաստաւոր պայմաններ ստեղծել իր համար ամրապնդելու իր դիրքերը ու հաստատելու, պահպանելու եւ զարգացնելու իր ազգային պետականութիւնը: Հետեւապէս, այս ըմբռնումով, հայութիւնը պետք է անհապաղօրէն բնորոշի այդ փոփոխութիւնները, ջանքերը եւ համապատասխանօրէն գործադրի դրանք: Ըստ երեւոյթին, հայութեան մինչեւ այժմ կատարած ջանքերը անբաւարար են թէ քանակական եւ թէ մանաւանդ որակական առումով: Դեռ աւելին, այդ ջանքերը յաճախ այնպիսի ուղղութիւններով, ձեւերով ու մակարդակով են կատարւում, որ վնասում են իր իսկ ազգային կենսական շահերին, աւելի մեծացնելով ու արագացնելով վերը նշուած օրհասական վտանգը: Այս պայմաններում ազգային վերոյիշեալ եւ

նման պահանջների ըմբռնման եւ բաւարարման լայն ու խորը ընդգրկումը, այլ աշխատանքների հետ, պահանջում է նաեւ գիտահետազօտական ու ծրագրային համապատասխան աշխատանքների անհապաղ սկիզբ եւ հետեւողական շարունակութիւն՝ ընդ միշտ, քանի ազգը գոյութիւն ունի եւ ցանկանում է գոյութիւն ունենալ:

* * * * *

ՀԱՅԲ Հաստատութիւնը՝ ելնելով վերը նշուած պայմաններից եւ այն հանգամանքից, որ ժամանակի գործօնը այժմ աւելի վճռական նշանակութիւն է ստացած քան երբեւէ, իր գերագոյն ջանքերը ներդնելով հանդերձ ազգային կենսական նշանակութեամբ որոշակի խնդիրների վերաբերեալ արհեստավարժ մակարդակով գիտահետազօտական-ծրագրային մշտական աշխատանքների անհապաղ ծաւալման համար, ներկայ հանգրուանում իր կարելիութիւնները հիմնականում կենտրոնացնում է համապատասխան յանձնախմբերի սեմինարային խորհրդակցական աշխատանքների վրայ այն նկատառումով, որ դա հնարատրութիւն կը տալ համեմատաբար աւելի արագ, գէթ որոշ չափով, լրացնել վերոյիշեալ պակասը, բաւարարել կենսական կարիքը:

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ, ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴՈԿՏՐԻՆԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Որեւէ ազգի առաջնային, հիմնական խնդիրն է պաշտպանել իր գոյութիւնը: Կազմակերպուած ազգը այդ խընդիրը իրագործում է իր գերագոյն ջանքերի ներդրումով, համախառնախան փաղափականութեամբ եւ այն ամենաարդիւնաւետօրէն կիրառելու ընդունակ ղեկավարութեամբ: Ազգի գոյութիւնը, այլապէս ասած՝ ազգային կենսական շահերի պաշտպանութիւնը, նախ եւ առաջ, նշանակում է ազգի ֆիզիկական անվտանգութեան, մարդկային հիմնական ազատութիւնների, երկրի տարածֆային ամբողջականութեան, ինքնիշխանութեան, կամ անկախութեան եւ ընդհանուր տնտեսութեան կենսունակութեան ապահովումը, որոնց վրայ հիմնուելով կարելի է ստեղծել ժողովրդի համեմատաբար բարձր կենսամակարդակ եւ հոգեւոր ու նիւթական արժէքներ:

Այս գերագոյն խնդրի կենսագործումը, որն օրինաչափօրէն անհրաժեշտ է բոլոր ազգերի, հետեւապէս եւ հայութեան բնականոն գոյապահպանման համար, կախուած է ազգի՝ հիմնականում հոգեբարոյական, կրթական եւ մշակութային մակարդակից, ու ազգային պետական առումով փաղափական հմտութիւնից, որն արտայայտւում է նրա երկրափաղափական եւ ներքին ընդհանուր իրավիճակի, կարողութեան ու հնարաւորութիւնների համեմատ, բոլոր բնագաւառներն ընդգրկող պետական փաղափական դոկտրինի առկայութեամբ եւ այն ամենաարդիւնաւետօրէն կիրառելու ընդունակ ղեկավարու-

թեամբ:

Հայութիւնը դարերից ի վեր չի ունեցել ազգային պետական փաղափականութիւն (1918ին սկսածը չարունակուեց), որը մեր կարծիքով, կարող էր ունենալ: Հայութեան փաղափականութիւնը եղել է հատուածական, խաւային, կուսակցական, իսկ վերջին եօթանասուն տարիներին, մինչ ազատ Սփիւռքում շարունակուում էր այդպիսի փաղափականութիւնը, հայութեան մօտ երկու երրորդը՝ Հայաստանում եւ Խորհրդային Սփիւռքում ընդհանրապէս որեւէ տեսակի ազգային փաղափականութիւն չունէր: Այս հանգամանքը, այլ երեւոյթների հետ մեկտեղ, ցոյց է տալիս նաեւ, որ հայութիւնը գուրկ է եղել ազգային պետական փաղափականութեան թէ մշակման եւ թէ կիրառման մասնագիտական կառոյցներից: Աւելին, Խորհրդային բռնատիրութեան պայմաններում ապրած մի քանի հայ սերունդներ ընդհանրապէս գուրկ են եղել նաեւ առարկայական, ֆարոգչութիւնից գուրկ միջազգային փաղափականութեան թէ՛ ուսուցումից եւ թէ՛ փորձառութիւնից:

Այս պայմաններում, ըստ երեւոյթին, հայ, մասնաւորապէս Խորհրդահայ մտաւորականութիւնը եւ կամ գոնէ նրա գիտական միտքը, ընդհանուր առմամբ չզգաց անհրաժեշտութիւնը, կամ ուղղակի չկարողացաւ շրջանցելով կամ յաղթահարելով Խորհրդային Միութիւնում ահաւոր փտանգներով լի բազմապիսի դժուարութիւնները, ստեղծել հայ ազգային պետական փաղափական ընդհատակեայ կամ պարզապէս անպաշտօնական դպրոցը եւ ազգային պետական փաղափական, տնտեսական, կրթական, գիտական, մշակութային եւ այլ բնագաւառների ծրագրերը, որոնք կարելի լինէր գործարկել մասամբ՝

տուեալ սահմանափակման պայմաններում եւ լրիւ՝ առաջին իսկ հնարաւորութեան պարագային:

Այն հանգամանքը, որ այդ բոլորը չստեղծուեց, ըստ երեւոյթին, դարձաւ նաեւ հիմնական պատճառներից մէկը, որ ազգը չկարողացաւ խուսափել վերջին շուրջ հինգ տարիների ընթացքում (առանց հիմնաւորուած ֆաղափական ուղեգիծ ունենալու) ծրագրերի փնտռտուփներում ֆաղափական, տնտեսական եւ այլ բնագաւառներում ունեցած խարխափումներից, թանկարժէք ժամանակի վատնումներից եւ մանաւանդ ամբողջ ազգի վրայ շատ թանգ արժեցող ու անվերականգնելի թուացող կորուստներով սխալներից: Մինչդեռ համապատասխան ծրագրերով ու դրամք իրագործելու պատշաճ նախապատրաստութեամբ, այդ ժամանակաընթացքում կարելի կը լիներ արդիւնաւետ կենսագործումներով աննախընթաց արդիւնքների հասնել:

Ելնելով այս դատողութիւններից ու հարցի նման ըմբռնումից գալիս եմք այն եզրակացութեան, որ Հայաստանը դեռ եւս այսօր էլ չի հասցրել ունենալ պետական չափանիշով եւ գիտական հիմունքներով մշակուած ազգային ֆաղափական դոկտրին, որի վրայ կարելի լինի հենել իր ներքին ու արտաքին տարբեր բնագաւառների ֆաղափականութիւնները եւ դրանց իրագործման ծրագրերը:

Այժմ, սակայն, ի տարբերութիւն խորհրդային տիրապետութեան անցնող ժամանակաշրջանին, Հայաստանն ու համայն հայութիւնը՝ ուզի թէ ոչ, պատրաստ է թէ ոչ, արդէն կանգնել է ներքին ու արտաքին այսօրուայ եւ հեռանկարային ազգային պետական գործուն ֆաղափականութիւն վարելու հրամայականի առաջ: Այս պատմականօրէն պատասխանատու խնդրում եւ մանաւանդ

այժմ՝ առաջացած նգնաժամային պայմաններում՝ ազգը պէտք է շրջահայեաց եւ զգոյշ լինի, որ ամբոխային զգացմունքները, անհատական նախասիրութիւնները, հատուածական շահերը եւ կամ կուսակցական հաշիւները չազդեն եւ մանաւանդ չթելադրեն ազգային ֆաղափական ուղղութիւնները, կեցութեանը կամ գործունէութիւնը, որոնք պէտք է թիւն ելնելով միայն ազգային գերագոյն շահերից:

Համոզուած եմք, որ այսօրուայ համար հայ ազգային գերագոյն շահը՝ ըստ կարեւորութեան հերթականութեան, նշանակում է հայութեան բոլոր հատուածների փիզիկական անվտանգութեան, Հայաստանի հանրապետութեան տարածքային ամբողջականութեան, ինքնիշխանութեան եւ տնտեսութեան կենսունակութեան ապահովմամբ՝ ժողովրդի կենսամակարդակի միջազգային միջինից բարձրացումը, հոգեւոր կեանքի, կրթութեան, գիտութեան եւ մշակոյթի ծաղկումը եւ դրանց հիման վրայ ազգային իրաւականօրէն անկախ պետականութեան աստիճանական ամրապնդումը:

Համոզուած եմք նաեւ, որ ա՛յս ըմբռնումով հայութեան ազգային գերագոյն շահի պաշտպանումը պէտք է դառնայ ելակետը ազգային պետական ֆաղափական դոկտրինի: Այդ մասին ՀԱՅԲ Հաստատութեան ընկերային-ֆաղափական ուսումնասիրութիւնների յանձնախումբը ցանկանում է արտայայտել իր տեսակետներն ու եզրակացութիւնները այն ակնկալութեամբ, որ դրանք կարող են նկատի առնուել այդ հարցով զբաղուողների կամ հետաքրքրուողների կողմից:

Հայ ազգային իրավիճակն ուրոյն է: Այն նման չէ որեւէ ազգի եւ մասնաւորապէս Հայաստանը շրջապատող ազգե-

րի իրավիճակներին: Հայ ազգի դրութիւնը համառոտ, բայց նշանակալիօրէն կարող է բնորոշուել նրա ցրուած, անկազմակերպ, անկառավարելի ներկայով եւ իր երկրի հետըզհետէ աւելի անապահով ու միջազգային ճանապարհային ուղղակի հաղորդակցութիւնից մեկուսանալու ընթացքով:

Հայութեան համար պատմական ներկայ հանգրուանում ազգային գերագոյն շահը լուսագոյնս պաշտպանելու համար մշակուած Հայաստանի ազգային պետական արտաքին քաղաքական դոկտրինի կիրառումը պէտք է ապահովի՝

1 - Հայաստանի Հանրապետութեան ու նրա բոլոր հարեւանների միջեւ երաշխաւորուած կայուն խաղաղութիւն:

2 - Հայաստանի Հանրապետութեան բազմակողմանի գործուն, փոխադարձ շահաւէտութեամբ յարաբերութիւնների եւ գործակցութեան ստեղծումը կամ շարունակումը աշխարհի հնարաւորին չափով շատ երկրների հետ եւ առաջին հերթին Մոսկուայի (Միութենական, դաշնակցային եւ կամ ուրիշ ինչպիսի կառավարութիւն կամ վարչաձեւ էլ այնտեղ լինի) եւ Հայաստանի անմիջական հարեւանների ու նրանց շրջակայ երկիրների հետ:

Մինչեւ այստեղ բերուած տեսակէտը, ըստ երեւոյթիւն, բաժանում է ամբողջ հայութիւնը, կամ առնուազն նրա ճնշող մեծամասնութիւնը: Սակայն, դրանից այն կողմ գոյութիւն ունեցող հարցերը կամ լրիւ եւ պաշտօնաբարձր չեն արծարծուած եւ կամ եթէ արծարծուած են՝ իրենց լրիւ եւ գոհացուցիչ պատասխանները չեն գտած: Բերեմք այդ հարցերից մի քանիսը:

- Ինչպէ՞ս կարելի է իրագործել ազգային պետական դոկտրինի արտաքին քաղաքական վերոյիշեալ նպատակը,

հարեւան եւ այլ երկրների կողմից ի՞նչ պայմաններ կարող են դրուել դրա համար եւ հայութիւնը ի վիճակի կը լինի՞ կամ կ'ուզենա՞յ բաւարարել այդ պայմանները: Ու եթէ չբաւարարի նախնական կամ հետագայ հաւելեալ պայմանները, ի՞նչ դրութիւն կարող է ստեղծուել դրանից Հայաստանի համար:

- Եթէ Հայաստանի հարեւան երկրներից մէկը, կամ մի քանիսը շահագրգռուած չլինեն Հայաստանի հետ խաղաղ գոյակցութեամբ եւ իրենց համար որեւէ հարմար ժամանակ Հայաստանի դէմ հակամարտ արարքների դիմեն, օրինակ՝ որոշ քաղաքական եւ կամ տարածքային գիշումների վերաբերեալ անհիմն եւ վերջնագրային պահանջներ ներկայացնեն, ցամաքային ու օդային ուղիները արգելափակեն, սահմանների վրայ ռազմական եւ կամ մաքսային ճնշումներ գործադրեն, կամ էլ ուղղակի տարածքային զաւթումներ կատարելով պատերազմական փաստացի վիճակ ստեղծեն եւ այլն: Այս եւ նման պայմաններում.

ա) Հայութիւնը եւ մանաւանդ Հայաստանը ունի՞ կարողութիւնը միշտ պատրաստ լինելու այդպիսի ծրագրեր կիրառել փորձող երկրներին համոզել, որ իրենց հակամարտ արարքներից ոչ թէ կ'օգտուեն, այլ կը տուժեն եւ հարկ եղած դէպքում գործնականօրէն ապացուցել այդ:

բ) Եթէ Հայաստանը այդ երկրներին իր միջոցներով եւ ուժով ի վիճակի չլինի, չկարողանայ՝ դրական կամ բացասական խթաններով շահագրգռել խաղաղ յարաբերութիւնների մշտական պահպանումը եւ կամ երթեւեկութեան ազատ եւ անխափան ուղիների տրամադրումը, կամ էլ չկարողանայ կանգնեցնել նրանց թշնամական

գործուն արարքները, այդ դեպքում Հայաստանը կը կարողանա՞յ արդեօք որեւէ կողմի օգնութիւնը ստանալ, այդ անելու համար:

գ) Եթէ Հայաստանը նոյնիսկ որոշակի ժամանակաւնթացքի համար ի վիճակի չլինի սեփական միջոցներով եւ կամ այլ կողմերի օգնութեամբ շահագրգռել ում որ հարկն է իր գոյութեան համար կենսական գործակցութիւն եւ կամ դիմադրել եւ կասեցնել իր դէմ ուղղուած վերոյիշեալ կամ նման տեսակի թշնամական շարունակական արարքները, այդ դեպքում ինչպիսի՞նք կը լինեն դրա հետեւանքները հայութեան եւ մասնաւորապէս Հայաստանի համար:

Եւ մի հարց եւս: Եթէ Խորհրդային Միութիւնում տեղի ունեցող փոփոխութիւնների, Հայաստանի Մոսկուայի նկատմամբ որոշակի փառապաշտութեան եւ այլ պատմաոգնների հետեւանքով վերանայ Հայաստանի Հանրապետութիւնում այժմ գոյութիւն ունեցող Մոսկուայի ռազմափառական ներկայութիւնը, ապա հայութիւնն ունի՞ հարկ եղած միջոցները, ուժը եւ հզօրութիւնը լրացնելու համար առաջանալիք ռազմափառական դատարկութիւնը (վակուումը) այս կամ այն չափով ամէն կողմերից բնականօրէն առաջանալիք հարանուն մնչումների պայմաններում: Իսկ եթէ ոչ, այդ դեպքում ո՞վ, ո՞վ-քեր ցանկութիւնն ու կարողութիւնը կունենան լրացնելու ստեղծուած պարապութիւնը: Եւ դարձեալ, եթէ այդ պարապութիւնն ուրիշները լցնեն, ինչպիսի՞նք կը լինեն դրա հետեւանքները՝ հայութեան եւ մասնաւորապէս Հայաստանի համար, անմիջապէս եւ հեռաւոր ապագայում:

Ակնյայտ է, որ այս եւ նման հարցերին Հայաստանը պատրաստ չէ որոշակի եւ բաւարար պատասխաններ

տալու: Մի բան, որը ցոյց է տալիս արտաքին հարաբերութիւններում Հայաստանի թուլութիւնն ու ազգային գերագոյն շահի եւ յատկապէս պաշտպանութեան խոցելիութիւնը, մանաւանդ որպէս անկախ պետութիւն հանդէս գալու պարագային: Նոյնիսկ յարաբերաբար աւելի թոյլ ու խոցելի քան 1918 թուականին: Սակայն, առաջին հարցումին՝ թէ ինչպէ՞ս կարելի է իրագործել վերոյիշեալ ազգային պետական դոկտրինի արտաքին փառական նպատակը, մեր համոզմամբ, պատասխանը պարզ է, ուժով, հզօրութեամբ, պատենցիալով: Արդարեւ, կարելի է բայց բաւարար չէ խաղաղութեան ճրգտելը, նոյնիսկ արդար ու քեզ համար կենսական նշանակութիւն ունեցող իրաւունքներից հրաժարուելու գնով, նոյնիսկ զգացմունքներդ խեղդելով, ցաւդ զսպելով, ամօթդ մոռացութեան տալով: Ոչ մի արժէք չունի, հրզօրութիւն է պէտք: Այն ժամանակ կարելի է ունենալ նաեւ գործնական բարեկամներ, դաշնակիցներ, պաշտպաններ: Պետութիւնների յարաբերութիւններում խաղաղութեան իսկ փառապաշտութեան իրագործումը պահանջում է ուժ: Երբեք պէտք չէ կարծել, որ օրինակ՝ Շուքրիան կամ Շուքրիան պատերազմների մէջ չեն ներքաշուել եւ խաղաղութիւն են վայելել միայն նրա համար, որ չէզոք են: Ոչ, դա երկրորդական է: Առաջնային պատմաոգն այն է, որ նրանք ուժեղ են՝ հոյակապօրէն մարզուած, կազմակերպուած եւ ժամանակակից ամենակատարեալ ու մեծ մասամբ սեփական արտադրութեան զէնքերով սպառազինուած բանակով, աշխարհի ամենաբարձր արդիւնաւէտութեան հասնող տնտեսութեամբ եւ այլն, ու ամենակարեւորը՝ փառապաշտական բարձրագոյն յատկանիշներով պարտաճանաչ կազմակերպուած,

աշխատասէր ժողովուրդով: Մի խօսքով՝ հզօր են: Եւ դա է բոլոր հնարաւոր նախաշարժակներին համոզել, որ նրանց վրայ յարձակուելուց, նրանց երկիրը գրաւելուց աւելի շատ պիտի վնասուեն, քան թէ օգտուեն: Երկրորդ գործօնն այն է, որ նրանք իրենց շրջակայ երկրներին կենսական նկատուող շահերի դէմ ոչ մի պահանջ ու առաւել եւս ոչ մի սպառնալիք չեն ներկայացնում: Ընդհակառակը, իրենց կեցուածքով, քաղաքականութեամբ, գործունէութեամբ այնպիսի դրութիւն են ստեղծել, որ բոլոր երկրներն էլ քիչ թէ շատ օգուտ ունեն նրանցից, եւ հենց այդ հանգամանքը եւս իրենց համար շահ է ապահովում: Ահա թէ ինչու՞մն է կայանում նրանց խաղաղասէր քաղաքականութեան յաջողութեան երաշխիքը, որն ապահովում է նրանց անվտանգութիւնը, ինքնիշխանութիւնն ու բարգաւաճումը:

Ուրեմն Հայաստանի համար եւս, յատկապէս այսօրուայ եւ տեսանելի ապագայի առումով, իր ստեղծելիք կայուն ու յուսալի հզօրութեան եւ շրջակայ երկիրների նկատմամբ իր որոշակի պահանջներն ու գործադրուող նկշումը նրանց կենսական շահերին սպառնալիք չդարձնելու քաղաքականութեան համակցումը կարող է ապահովել բոլոր կողմերի համար ընդունելի կայուն խաղաղութիւն եւ փոխադարձ շահաւետութեան հիմունքներով գործակցութիւն, որոնց վրայ միայն կարող է պաշտպանել ազգային գերագոյն շահը:

Իսկ այդ պայմաններում, տարբեր բնագաւառների մէջ խաղաղ մրցակցութիւնում անդադար յաղթելով եւ աւելացնելով երկրի պոտենցիալը, հմտանալով պետութիւն վարելու ասպարէզում, անպայման ի յայտ են գալիս պատմական պահերը նուիրական իդոնի իրագործման:

Մինչ այդ, մեր համոզմամբ, պատմական ներկայ հանգրուանում հայութեան ազգային գերագոյն շահի պաշտպանութիւնը լաւագոյնս ապահովելու բնդունակ՝ Հայաստանի պետական արտաքին քաղաքական (բոլորի հետ խաղաղ եւ փոխադարձ շահաւետութեամբ գոյակցութեան) դոկտրինի յաջող կիրառումը կենսական է ազգի համար: Բայց այդ անելու համար, Հայաստանը պէտք է ապահովի այդ դոկտրինի երկու հենարանները (ա) ուժ, հզօրութիւն եւ պոտենցիալ (բ) բոլոր կողմերի հետ լարուածութեան լրիւ վերացում:

Առաջինը՝ ուժը, հզօրութիւնն ու պոտենցիալը, որ հիմնականում պէտք են նկշումներից ու վերջին հաշուով նախաշարժակումներից պաշտպանուելու համար, պարտադիրօրէն անհրաժեշտ է Հայաստանին յատկապէս իր լրիւ անկախացման դէպքում: Այժմ, Հայաստանը անհրաժեշտ չափով չունի դրսեւ ոչ անկախութիւն նուանելու, եթէ նոյնիսկ համայն հայութիւնն այդ ցանկանայ, եւ ոչ էլ որեւէ մօտ ժամանակում ակամայ անկախանալու պարագային իր շահերն ու սահմանները պաշտպանելու համար: Սակայն, քանի որ անկախացման հընարաւորութիւնը իրականօրէն գոյութիւն ունի եւ միայն ժամանակը յայտնի չէ այս արագ փոփոխութիւնների ժամանակարմթացում, նշանակում է հայութիւնը արագօրէն պէտք է յատուկ ծրագրով անցնի այդ ուժի, հզօրութեան եւ պոտենցիալի ստեղծմանը: (Այս նիւթը հիմնականում ներառում է ազգային պետական ներքին քաղաքական դոկտրինը եւ պէտք է արծարծուի առանձին):

Իսկ մինչ այդ, մինչեւ դրանք ստեղծելը դրանց բացը լրացնելու, ըստ երեւոյթին, միայն մէկ հնարաւորութիւն

կայ՝ հնարաւորին չափով առաւել հարմարաւէտ պայմաններ դասաւորելով անհրաժեշտ ժամանակամիջոցի համար մնալ Մոսկովեան արտաքին պաշտպանական հովանոցի տակ լրիւ եւ ներքին պաշտպանական համակարգից օգտուել հնարաւորին չափով շատ՝ պակասը լրացնելով սեփական միջոցներով: Այս խնդիրը պէտք է կատարել տարբեր միջոցներով ու ձեւերով անկախ նրանից, թէ Մոսկուայի հաշիւներն այդ տեսակետից ինչպիսի փոփոխութիւնների են ենթարկուել կամ ենթարկուելու են դէպքերի բերումով իր քաղաքականութեան փոփոխութեամբ: Սա արդէն հայ ազգային դիւանագիտութեան առաջնային խնդիրը պէտք է լինի. Հայաստանի ինքնիշխանութեան նուազագոյն գիշումով Հայաստանի պաշտպանութիւնը ապահովել Մոսկուայի առաւելագոյն մասնակցութեամբ:

Նման եզրահանգումը գուցէ շատ ծանր, նաեւ շատ էլ դառն է: Ինչ օրի ենք հասել, որ այսօրվանից յետոյ, փոխանակ ժամ առաջ Մոսկուայից հեռանալու, հետը ոչ մի գործ չունենալու, հիմա մենք պէտք է նախաձեռնենք եւ ջանանք, որ մօտ մնանք նրան: Այդ անելը իսկապէս որ ծանր է: Սակայն ազգն ու հայրենիքը տառապանքի, անարգանքի, ոչնչացման ու կորուստի իսկական վտանգի առաջ կանգնած՝ այդ միակ միջոցին չդիմելը, այն էլ արագ, վնասական եւ հարկ եղած քաղաքական եւ դիւանագիտական հմտութեամբ այդ ջանքերը, աւելի ծանր է: Գուցէ նաեւ ծանր յանգամանակ է, անկախ որեւէ պատճառաբանութիւնից: Մանաւանդ պէտք է նայել աշխարհին՝ ինչ երկրներ, որոնք ամենադաժան կոիւնք են մղել միմեանց դէմ, այժմ ինչպիսի յարաբերութիւններ են վարում: Աշխարհի ամենագարգացած

ու ժողովրդավար երկիրները ինչպիսի օգնութեան ձեռք են մեկնում նոյնիսկ Մոսկուայի նման մի իշխանութեան, եթէ իրենց շահը դա է պահանջում:

Այս դէպքում կայ մի դատողութիւն եւս. եօթանասուն տարի եւ դեռ դրանից էլ առաջ Մոսկուայի թաթի տակ էինք, որովհետեւ ինքն էր դա կամենում, իր շահն էր այդպէս պահանջում: Հիմա մի առ ժամանակ էլ կարելի է մեր կամքով մնալ, ոչ թէ թաթի տակ, այլ կողքին, որովհետեւ մեր շահն է դա պահանջում, մեր գերագոյն շահը, մե՛ր լինել-չլինելու դրութիւնը: Միթէ՞ աւելի հեշտ է քո շահերին ու կամքին հակառակ մէկի կառքին կցուած, ծով տառապանքներով, հարիւր հազարաւոր զոհերով եւ նիւթական ու հոգեբարոյական արժէքների ահաւոր կորուստներ կրելով եւ հակառակ այդ բոլորին՝ օր ու գիշեր ստիպուած նրան գովելով քարշ գալը, քան թէ քո ազգի ու հայրենիքի գերագոյն շահերի համար կամաւորապէս գործակցելը, այն էլ քո՛ հաշիւներից բխող ժամանակամիջոցի համար: Թուում է, թէ տրամաբանական պատասխանը մէկն է:

Հայաստանի պետական արտաքին քաղաքական դոկտրինի յաջող կիրարկման համար անհրաժեշտ երկրորդ հենարանը՝ բոլոր կողմերի եւ մասնաւորապէս հարեւան երկրների եւ Մոսկուայի հետ (դարձեալ՝ ինչպիսի իշխանութիւններ էլ այնտեղ լինեն) լարուածութիւնների վերացումը եւ փոխադարձ շահաւէտութեան հիման վրայ խաղող բազմակողմանի գործակցութիւնը պէտք է կատարուի արագ եւ հեռուն գնացող մի շարք հանգամանքներ զգուշօրէն հաշուի առնելով՝ համապատասխան յայտարարութիւններով, կեցութեանը եւ դրանց յաջորդող բանակցութիւններով: Այս հարցերում Սփիւռքի

դիրֆորոշումը կարող է եւ հաւանաբար պէտք է, առնուազն որոշակի ժամանակամիջոցի համար, որոշ տարբերութիւն ունենայ:

Հայաստանի ազգային պետական արտաքին ֆաղափական դոկտրինը, վերոյիշեալ երկու հենարաններից բացի, ազգային գերագոյն շահի աւելի յուսալի պաշտպանման համար պէտք է յատուկ ծրագրով ապահովի նաեւ հնարաւորին չափով միջազգային եւ միաժամանակ երկկողմանի (յատկապէս Հայաստանի հարեւան երկիրների՝ անմիջական հարեւանների հետ) պայմանագրերի, համաձայնագրերի հիման վրայ երաշխաւորութիւններ անկախ կամ ինքնավար Հայաստանի սահմանների, տարածֆային ամբողջականութեան ու արտաքին ուղիների ապահովութեան վերաբերեալ:

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ ԵՒ ՀԱՐԱԿԻՑ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ

Այս համառօտ ակնարկը թէւ գրուած է շուրջ ինը տարի առաջ, Տեղեկատուն նպատակահարմար է գտնում այն լոյս ընծայել՝ այն նկատառումով, որ դրա որոշ դրոյթները այսօր էլ կարող են հետաքրքիր ու շահեկան լինել:

Հայ ազգային ֆաղափական եւ տնտեսական իրաւի-նակը ինքնըստինքեան ամենաբարդերից մէկն է աշխարհում: Իսկ եթէ հաշուի առնենք նաեւ նպատակները, որ ազգը ձգտում է իրագործել, այսինքն, եթէ համադրելու լինենք մի կողմից պայմանները, հնարաւորութիւնները եւ ուժերը, որ ունի եւ կարող է ներդնել ազգը, եւ միւս կողմից՝ նպատակադրման ծաւալը, որը վերջին հաշուով համապատասխան տարածք, դիրք եւ ազգաբնակչութիւն ունեցող կենսունակ ազգային պետականութեան ստեղծումն է՝ Կովկասում եւ Մերձաւոր Արեւելքում տարբեր ուժերի առկայութեան պայմաններում, ապա ակնառու կերպով կուրուագծուի խնդրի կարեւորութիւնը, տարողութիւնը, բարդութիւնը, ինչպէս նաեւ յոյժ վտանգաւորութիւնը, որ հայութիւնը դրել է իր առաջ:

Խնդրի հենց այս կարեւորութիւնը, բարդութիւնը եւ վտանգաւորութիւնն էլ պայմանաւորում են ազգային

Բաղաձայնականության մշակման և ծրագրման գիտական լուրջ և հետազոտական մոտեցման անհրաժեշտությունը: Դրան գուցա հեռու անհրաժեշտ է նաև ազգային ընդհանուր, Հայաստանի անմիջական շրջապատի և միջազգային իրադրության գիտական անընդհատ ուսումնասիրություն և վերլուծություն որոշելու համար ուժերի փոփոխուող յարաբերակցությունը ներկայ տեսանելի ու աներեւոյթ և դեռ գալիք դաժան մրցապայքարում, որի մեջ աստիճանաբար ներգրաւում ենք և դեռ, ամենայն հաւանականութեամբ, պիտի խրոնենք: Հարկ է նշել, որ բացի մշտապէս գոյութիւն ունեցող շրջապատի բնականոն ճնշումից, մեր նպատակադրումները ինքնըստինքեան մրցակցութեան և պայքարի յարաբերություններ են ստեղծում ու միշտ պիտի ստեղծեն: Հետեւաբար, առաջնային անհրաժեշտութիւն է որոշելը, թէ ինչպիսին է մեր և մրցակից կողմերի տարբեր բնագաւառներում ուժերի առկայ և պոտենցիալ յարաբերակցությունը, որը, վերջին հաշուով, վնասելու է պայքարի ելքը: Եթէ նախնական հաշուարկը պարզի, որ ուժերի յարաբերակցությունը ի վնաս մեզ է, ապա մենք ժամանակ կ'ունենանք փոխելու այդ յարաբերակցությունը և կամ ճշտումներ մտցնելու մեր նպատակադրման մէջ: Իսկ եթէ պարզուի, որ ուժերի յարաբերակցությունը յօգուտ մեզ է, թերեւս մտածենք խնդիրներն աւելացնելու մասին, որպէսզի օգտագործած լինենք մեր ուժային աւելցուկը: Բացի այդ, հաշուարկման մշտական խնդիր պէտք է լինի նաև ազգային պոտենցիալի անընդհատ աւելացումը և կատարելագործումը ծրագրուած համապատասխան միջոցներով և ջանքերով: Բացառուած չէ, որ որոշ սխալներ տեղ կը գտնեն այդ հաշուարկներում:

Դրանք կարելի է ճշդել ու փոխել գործողութիւնների ընթացքում, դա բացառուած չէ, սակայն այնքան սարսափելի էլ չէ, քանի կայ հիմնական հաշուարկը, այն արած մասնագէտները և մանաւանդ այն որդեգրած համապատասխան ղեկավարութիւնը: Սակայն առանց որեւէ հաշուարկի և այն հասկացող ու կիրառելու ընդունակ ղեկավարութեան՝ նպատակադրուել և այդ նպատակի իրագործմանը անցնելը, մեղմ ասած, արհեստավարժ չէ: Սա զգացական մոտեցում է, անհաշիւ, անտրնտեսաւար, որի դէպքում եթէ յաջողութիւններ լինեն անգամ, դրանք կը լինեն մասնակի, ժամանակաւոր, և վերջնական պարտությունը անխուսափելի: Եւ դա պէտք չէ զարմանալի լինի: Եթէ նոյնիսկ թուայ, թէ տուեալ ժամանակաընթացքում որեւէ փաղափական, թէկուզ և յոյժ անհրաժեշտ նախաձեռնութիւն սկսելու համար պայմանները բարենպաստ են, սակայն մեր և մեր շահերի հետ բախուող կողմերի առկայ և պոտենցիալ կարողությունների չհաշուարկուած յարաբերակցությունը, էութեան մէջ ի վնաս մեզ լինի, հակառակորդ կողմը հնարաւորութիւն կ'ունենայ մեր իսկ նախաձեռնութեան գործընթացքում փոխելու մեզ համար նպաստաւոր պայմանները՝ աւելացնելով գործող ուժերը ի հաշիւ իր պոտենցիալի, կամ փոխգիշումների գնալով մեր հակառակորդներից կամ բարեկամներից ումանց հետ և ստանալով նրանց աջակցությունը: Այն ժամանակ ի վնաս մեզ կատարուած փոփոխությունը աւելի մեծ անակնկալ կը լինի մեզ համար, քան էր չհաշուարկուած և չհիմնաւորուած սկզբնական առաւելությունը: Դա կը լինի, փաստօրէն, հակառակորդի այն խաղաղաւարտը, որը վերջնական յաղթանակ կը բերի նրան ու վերջնական

պարտութիւն մեզ: Պարտութիւն, որ որոշ դէպքերում, կամ մի քանի անգամ կրկնուելուց յետոյ կարող է հանգեցնել անվերականգնելի, կործանարար կորուստների: Յիշենք թէկուզ մէկ օրինակ. Կիպրոսը Յունաստանին միացնելու՝ յոյների իսկ նախաձեռնութեան շարունակուող հետեւանքները:

Այսպիսով, ազգային ներկայ եւ հեռագնայ քաղաքականութեան հաշուարկումը եւ ծրագրաւորումը հիմնուած շրջապատի ուժերի եւ մեր նկատմամբ նրանց ներկայ ու ապագայ հաւանական դիրքորոշումների, ինչպէս նաեւ ազգի բոլոր հատուածների բոլոր բնագաւառների առկայ եւ ըստ որոշակի ծրագրերի դեռեւս ստեղծելիք կարողութիւնների ու միջոցների վրայ ոչ շոայլութիւն է եւ ոչ էլ առանձնայատուկ նուաճում, այլ ամենակենսական, հրատապ ազգային անհրաժեշտութիւն:

Ո՞վ պէտք է կատարի այդ հաշուարկն ու ծրագրաւորումը: Պատասխանը մէկն է՝ ազգի պատասխանատուն, ազգային իշխանութիւնը: Իսկ նրա բացակայութեան դէպքում ազգային խիղճն ու գիտակցութիւնը կըբող, ազգին ծառայելու նկատմամբ հոգեկան պարտք գագցող, մասնագիտօրէն պատրաստուած հայ մտաւորական խաւը: Եթէ այն չկայ, բոլորովին չկայ, այդ դէպքում մեր դրութիւնը արտակարգօրէն լուրջ է, եւ պէտք է ամէն ինչ անել, որ այն անհապաղ ստեղծուի: Թէ ի՞նչ կերպ կարելի է այդ անել, դա առանձին խօսակցութեան նիւթ է: Իսկ եթէ կայ, թէկուզ մի փոքր մասնիկը, վերոյիշեալ մակարդակի մտաւորական խաւի, այդ դէպքում անմիջապէս այն պէտք է համապատասխանօրէն կազմաւորուի եւ գործի անցնի ամէն գոհողութիւնների գնով:

Այս ծայրայեղ միջոցի՝ կամաւորութեան, մտաւորական աշխարհագօրի, եթէ կ'ուզէք, կարիքը չէր գագցուի, եթէ մեր հայրենիքը՝ Հայաստանը, ունենար ազգային իրական եւ ոչ թէ երեւութական իշխանութիւն: Այդ դէպքում վերոյիշեալ հաշուարկմանն ու ծրագրաւորմանը կը ձեռնարկէին Հայաստանի կառավարական մարմինները եւ գիտական հիմնարկները, Գիտութիւնների Ակադեմիան իր հազարաւոր գիտաշխատողներով, եւ հանրապետութեան գիտական ծախսերի առիւծի բաժինը չէր յատկացուի տիեզերական խորութիւնների չափմանն ու աստղային համակարգերի հաշուարկմանը: Այն ժամանակ, երբ այսօրուայ դրութեամբ՝ վրայ հասնող պատմական օրհասը մերկ ձեռքերով՝ բացարձակապէս առանց նախապատրաստութեան է դիմագրաւելու հայ ազգը: Եւ մի՞թէ հայ գիտնականները ոգին ի բուռ չէին աշխատի հաշուարկելու համար, թէ ինչ հաւանականութիւններ ունենք յաղթող դուրս գալու առաջիկայ քաղաքական, դիւանագիտական, տնտեսական եւ այլ նակատամարտերում, եւ ըստ այնմ ծրագրային տարբերակներ մշակելու ազգային զօրահաւաքի բոլոր բնագաւառների համար, սկըսած կրթական, գիտական, տնտեսական, մշակութային ասպարէզից մինչեւ քաղաքական, դիւանագիտական, ռազմական: Բայց քանի որ Հայաստանի գիտնականները չունեն այդ աշխատանքը կատարելու հնարաւորութիւնը, ապա արտախորհրդային Սփիւռքի պարտքն է՝ ելնելով այս ցաւալի իրականութիւնից, ի սպաս դնելու իր բոլոր հնարաւորութիւնները ազգի համար կենսական խնդրի իրագործմանը: Նախ՝ խնդրի արծարծումը իր ամբողջ ծաւալով, խորութեամբ եւ կարեւորութեամբ, ապա՝ դրա լուծման աշխատանքի կազմակերպու-

մը եւ ղեկավարումը: Միջազգային Սփիւռֆի ֆաղափական հասարակական եւ գիտական միտքը, թէկուզ եւ ոչ ամբողջութեամբ, պէտք է հաւատալ, որ համապատասխանում է հայ մտաւորական վերոյիշեալ մակարդակին ու հետեւապէս կարող է եւ պարտաւոր է դա անել ոչ միայն իր համեմատաբար մեծ հնարաւորութիւնների բերումով, այլեւ այն պատճառով, որ տասնամեակներ շարունակ իր ձեռքում է պահել Հայ Դատի նուիրական գաղափարների դրօշը: Ինքնին երեւոյթ էր այդ գաղափարների բիրեղացումը, անշուշտ, բայց դա բաւարար չէ: Տալ գաղափարը, ոգեշնչել ազգը այդ գաղափարների իրականացման պայքարին, առանց հաշուի ու հաշուարկի՝ շատ դէպքերում նոյնիսկ կարող է վնասակար լինել: Ուրեմն, ազգային ներկայ ու հեռագնայ ֆաղափականութեան գիտական հաշուարկ եւ ծրագրում՝ իբրեւ ֆաղափական եւ գիտական մտքի համապատասխան ներկայացուցիչների անմիջական առաջադրանքը, եւ այդ հաշուարկի ու ծրագրի իրագործման անհրաժեշտութեան գիտակցում, ընդունում եւ իր պայմանների համաձայն մասնակցութիւն իւրաքանչիւր հայի կողմից: Այս է հայութեան գործնական եւ կենսական խնդիրը այսօր, որը կարող է այս կամ այն կամ այն չափով համազգային տարողութեամբ գործարկուել:

Այս խնդրի իրագործմանը զուգահեռ, ինչպէս նշուեց, հարկաւոր է հայութեան բոլոր հատուածների ընդհանուր իրավիճակի անընդհատ եւ հանգամանալից փնտրում, վերլուծութիւն, որը հնարաւորութիւն կը տայ տեսնելու, թէ որո՞նք են գոյատեւման համար անհրաժեշտ առաջնային նախադրեալները առ այժմ փաստացի, այսինքն այսպէս կոչուած ներազգային պետականութեան

ստեղծման համար, թէ որքանո՞վ առկայ են այդ նախադրեալները մեր իրականութեան մէջ, ի՞նչն է պակաս, ի՞նչպէս եւ ի՞նչով կարելի է լրացնել կամ փոխարինել պակասող օղակները:

Նոյեմբեր 1981

ՎԱՐԴԱՆ ԳՐԻԶԵՆՑ